

MICHAEL SMITH

LUURAJA ANATOOMIA

Luuramise ja reetmise ajalugu

Inglise keelest tõlkinud Ivar-Anton Karros

Originaali tiitel:
Michael Smith
The Anatomy of a Spy
The History Press, 2019

Toimetanud Hele Pärn
Kujundanud Inga Joala

© Michael Smith, 2019
Tõlge eesti keelde © Ivar-Anton Karros ja Tänapäev, 2021
ISBN 978-9949-85-941-2
www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

Joyce Marguerite Smithile,
minu emale

Sisukord

Proloog	9
Esimene peatükk. Miks luuraja luurab	14
Teine peatükk. Seksuaalsuhted	21
Kolmas peatükk. Raha	61
Neljas peatükk. Isamaalisus	106
Viies peatükk. Seiklejad, fantaseerijad ja psühhopaadid	156
Kuues peatükk. Kättemaks	200
Seitsmes peatükk. Õige asja eest	241
Kaheksas peatükk. Ebateadlikud agendid	280
Allikad	308
Sõnastik	333
Tunnustusavaldused	343
Autor	344

Proloog

Rinat Rafkatovitš Ahmetšin oli paras sõumees, Vene oligarhide aktiivne lobija, tuntud selle poolest, et ta sõitis Washington DCs ringi edeva oranži jalgrattaga; liikus jutte ka tema sidemetest Vene luurajatega, sh sõjaväeluurega, väideti koguni, et pool tema perekonnast on töötanud FSBs, Venemaa Föderaalses Julgeolekuteenistuses – ja seda kõike kinnitas ta meeeldi enne 2016. aasta presidendivalimisi.

Ahmetšin saabus New Yorki 2016. aasta 9. juuni hommikul, väidetavalt ainsa sooviga näha imekaunist Vene näitlejannat Tšulpan Hamatovat, kes mängis tol õhtul New York City Centeris.

Tema tulek näis juhuslik, kuna ta kandis moekalt katkiste põlvedega roosasid teksasid ja nendega kokku sobivat roosa T-särki. Ja muidugi oli seegi puhas kokkusattumus, et Natalja Vesselnitskaja, Vene advokaat, kel olid lähedased sidemed Venemaa peaprokuröoriga, sai kuulda tema viibimisest linnas, ja kutsus ta einele Nellose, filmitähtede ja muude kuulsuste seas menukasse nooblisse itaalia restorani Upper East Side'is.

Vesselnitskaja tahtis temalt nõu küsida. Ta pidi selsamal pärastlõunal kohtuma Donald Trump nooremaga, tulevase presidendi pojaga, avalikult selleks, et rääkida Magnitski aktist, mis külmutas inimõiguste rikkumisega seotud Vene oligarhide

varad ja keelas neil USAsse saabumise. Putini valitsus tahtis, et see akt tühistataks ja kõige rikkamate Vene oligarhide lobijana oli Ahmetšin selles küsimuses suurem asjatundja kui Vesselnitskaja.

Naine oli ette valmistanud kokkuvõtte selle kohta, mida kohtumisel öelda, kuid see ei olnud kaugeltki kõik, mida ta arutada tahtis. Tal oli lisaks veel neli lehekülge venekeelset teksti, mis keskendus Magnitski akti ning Demokraatliku Partei tähtsate toetajate rahapesule ja nende kõrvalehiilimisele maksudest. Mida Rinat Rafkatovitš arvab, kuidas ta sel kohtumisel käituma peaks?

Ahmetšin oli pingevaba ja julgustav. Vesselnitskaja ei peaks kohe Magnitski aktist alustama. Alustagu asjaga, millest tema võõrustajad on huvitatud – demokraatide rahastajatest, kes on seotud maksudest kõrvalehiilimisega. Neile meeldib igasugune sopp, millega Hillaryt pilduda saab. See köidab nende tähelepanu. Seejärel võiks jutuks võtta Trump vanema innuka soovi parandada suhteid Venemaaga ning Magnitski akti tagasivõtmine oleks hea tee selles suunas edasiliikumiseks. Ahmetšin nõustus naisega kaasa tulema, et talle toeks olla.

Pärast saabumist Midtown Manhattanis asuvasse toretsevasse, klaasiga kaetud Trump Towerisse juhatati nad 25. korrusele Donald noorema ruumidesse ja suunati nõupidamistuppa, kust avanes Manhattanile lummas vaade. Keset korvpalliplatsi mõõtu tuba laiutas suur puitlaud, seinu katsid stiilsed raamitud fotod Trumpi kuulsatest valdustest. Laua ühes otsas istus Trumpi vastset ametisse määratud kampaaniajuht Paul Manafort, kes toksis keskendunult midagi oma telefoni. Näis, et Ahmetšin tundis ta ära ja astus ligi.

„Enne kohtumise algust lähenes hr Ahmetšin hr Manafortile ja mainis, et nad on kohtunud varem mingil üritusel Washington DCs,“ meenutas üks kohalviibinutest. „Hr Manafort

ei teinud sellest väljagi. Tundub, et ta ei tõstnud isegi pilku telefonilt.“

Ahmetšin üksnes naeratas ja istus. Ta oli äsja einetanud. Donald noorem ja ta õemees Jared Kushner ootasid soppa Hillary kohta. See oli ainus põhjus, miks nad seal olid. Venelastega seotud isik, kes oli aidanud Trumpil kolm aastat varem Moskvast Miss Universumi võistlust korraldada, oli saatnud Donald nooremale e-kirja, soovitudes kohtuda Vesselnitskajaga, kuna tol olevat „ametlikke dokumente ja Hillaryt süüdistavat teavet“. E-kirjas oli öeldud, et pakutav teave on „osa Venemaa ja selle valitsuse toetusest hr Trumpile“.

Kushner saabus mõni minut hiljem ja pärast lühidat esitlust istus Donald noorem Vesselnitskaja vastu maha. „Usun, et teil on meie jaoks mingit teavet,“ ütles ta. „Jah, mul tõepoolest on,“ vastas naine, ja hakkas heietama, kuidas Magnitski akti tähtsad toetajad on jätnud maksmata maksud sadadelt miljonitelt dollaritelt halvalt rahalt, mis on leidnud tee USAsse, ja et suur patakas sellest on annetatud Demokraatlikule Parteile ning kahtlemata kasutatakse seda Clintoni presidendikampaania rahastamiseks.

„Seega, kas te saate meile näidata, kuidas see raha Hillaryni jõuab?“ küsis Donald noorem. „Kas teil on selle kohta pabe-reid?“

Vesselnitskaja vastas, et ta on ajanud selle järgi kuni Ameerikani, ja on selge, et asjaga seotud isikud on annetanud demokraatide rahvuskomiteele suuri summasid. Donald nooremal ja ta ametivendadel on palju paremad võimalused uurida, kui palju sellest Hillaryle on läinud. „Minul ei ole võimalik seda kindlaks teha,“ vastas ta. „Kuid ma võin kinnitada, et see halb, kuritegelik raha on New Yorki jõudnud.“

Teisel pool lauda oli pettumus lausa käegakatsutav. Donald nooremat ilmselgelt ärritas, et nende süüdistustega

väljatulemiseks ei olnud mingeid tõendeid. Vesselnitskaja võttis ette oma märkmed Magnitski akti kohta, kuid kohalviibijate tähelepanu hajus veel enne, kui ta alustada jõudis. Donald noorem noogutas viisakalt, kuid temagi oli huvi kaotanud. Kushner ei suutnud varjata oma ärritust, toksides oma telefoni, et abitalle helistaks ja tekitaks lahkumiseks vabanduse. Ahmetšin seekus vestlusse, et rõhutada, kuidas selle akti tühistamine aitaks hr Trumpil näidata oma pühendumist paremete suhete loomisele Venemaaga, kuid keegi ei kuulanud teda.

Kushner oli juba lahkunud, vaevumata isegi vabandama. Manafort oli endiselt ninapidi telefonis, tippides sinna midagi. Kui Vesselnitskaja vait jäi, selgitas Donald noorem viisakalt, et praegusel juhul on tema isa vaid eraisik, kes ei saa olukorda kuidagi mõjutada. Kui ta kord presidendiks valitakse, võivad nad selle asja uuesti üles võtta. Õhk oli piinlikkusest paks. Kõik vabandasid ja lahkusid.

Donald noorem sai hiljem aru, et Vesselnitskajale ja Ahmetšinile olid „ametlikud dokumendid ja Hillaryt süüdistav teave“ üksnes ettekääne uksest sisse pääseda, ja teatavas mõttes oli tal õigus, kuid ta eksis arvates, et kohtumise tõeline eesmärk oli Magnitski seaduse arutamine. Kohtumise kavandanud Vene luure operatiivtöötajate seisukohast oli selle kohtumise tõeline eesmärk välja uurida, kui vastuvõtlik on Trumpi kampaaniameeskond Moskvast vastu võtma soppa Clintoni kohta, mis oli USA valimisseadusega keelatud.

Donald noorema vastus esialgsele pakkumisele oli tema seisukoha juba selgeks teinud. „See meeldib mulle,“ ütles ta. Donald vanem väitis, et tal ei olnud pakkumisest aimugi, kuid sellisel juhul pidi olema täielik kokkusattumus, et paar päeva enne seda kohtumist välja kuulutatud „tähtis kõne kõikidest asjadest, mis on Clintonitega aset leidnud“ jäi kummalisel kombel pidamata.

Jared Kushneri kärsitu reaktsioon igasuguse sopa puudumisele ja tema varane lahkumine kinnitas seda seisukohta ja vaadatamata venelastelt abi saamise ebaseaduslikkusele ei osalenud sel kohtumisel ühtegi kampaaniajuristi, kedagi, kes oleks neid hoiatanud, kui mingi tegelik sopp oleks tööpoolest välja tulnud. Clintoni-vastase „aktiivmeetmete“ operatsiooniga tegelevad Vene luureametnikud olid oma vastuse saanud.

Kuus päeva hiljem üllitasid nad esimese pataka äärmiselt piinlikke e-kirju ja dokumente, mille nad olid häkkinud demokraatide rahvuskomitee arvutitest, põhjustades Clintoni kampaaniale kirjeldamatut kahju.

1. peatükk

MIKS LUURAJA LUURAB

Miks ta oma mehe reetis?

See kõikidest küsimustest kõige mehelikum on olnud jutustajate seas peamine juba alates muistsest piibliloost Simsonist ja Deliilast – naisest, kelle nime on sellest ajast peale sedavõrd tihe-
dalt seostatud reetmisega, et seda kasutatakse sageli oma abikaasa või armastatu reetnud naise kujutamiseks. Mehekeskses ühiskonnas tekitas truudusetu naine õudu. Sarvekandja oli üldine naerualune. Truudusetu naise tegemisi kajastavad lood kutsusid meeslugejas esile vastupandamatut himu ja hirmu, tekitades samas rahutut ärevust naiste mõjuvõimu suurenemise üle. Naisterahva seksuaalse reetlikkuse lummus on valitsevaks teemaks sellistes kirjandusklassika teostes nagu „Madame Bovary“, „Anna Karenina“, „Ulysses“ ja „Leedi Chatterley armuke“.

Kuigi Deliilast on saanud naiseliku seksuaalse truudusetuse võrdkuju, ei ole sellel, kuidas ta Simsoni reetis, midagi tegemist abielurikkumisega. Tema teod on luuraja omad, mitte midagi kahtlustava kangelase leeris tegutseva vaenlase agendi teod. Ta kasutab oma seksuaalset võimu Simsoni üle Iisraeli vaenlaste,

vilistite heaks, et hävitada mees, pruukides mitu korda tema ühtimisjärgset rammestust selleks, et proovida järele tema jõuetuks muutmise viise.

Simson oli temasse nii lootusetult armunud, või pigem oli iha temast niivõrd jagu saanud, et ta ei suutnud toimuvat mõista, ja tunnistas lõpuks, et kui ta juukseid pügada, siis ta jõud lahkub temast, ta muutub jõuetuks ja on „nagu kõik muud inimesed“. Deliila armatses temaga veel üks kord täie kirega ning kui mees suigatas, lasi tollel enne vilistitele üleandmist juuksed maha ajada, ning seda peetakse siamaani üheks ajaloo suurimaks reetmiseks.

Seega, miks ta mehe reetis?

Kohtumõistjate raamat ütleb, et iga vilistite vürst lubas talle maksta tuhat ükssada hõbeseeklit. See oli märkimisväärne summa ja reetmiseks arvestatav rahaline ahvatlus. Raha on agendi motiveerimiseks sageli tähtis mõjur, kuid harva ainus. Seal oli mees ja seejuures vägev – mitte lihtsalt legendaarne Heraklese- või Koljati-taoline rammumees, vaid juutide juht, kes Piibli kohaselt oli kakskümmend aastat Iisraelile kohut mõistnud. Ta oli Deliilasse armunud. Ta oleks võinud muuta naise elu.

Siiski ei olnud naise kiindumus Simsoni vastu nii sügav, et takistada tal meest reetmast. Piibel räägib meile nende suhtest või Deliilast endast väga vähe, kuid ütleb piisavalt, et anda mõni võti muude võimalike reetmismotiivide juurde.

Võib lihtsalt olla, et Deliila oli ustav vilistitele ja mitte Iisraelile. Ta elas Jeruusalemmast läänes Soreki jõe ääres, mis oli piiriks vilistite võimu aluse rannikuriba ja Iisraeli vahel. Simsonist on teada, et vilistinaised olid talle mokkamööda, ent Deliila päritolu Piiblist ei selgu. Olnuks ta vilist, oleks väga õpetliku Simsoni languse loo kirjapanija seda kindlasti maininud. Sellegipoolest kannatasid inimesed, kes elasid sõjajalal olevate kogukondade vahel, tihti ühe või teise tülipoole käe läbi. Kättemaks

on ükskõik millise agendi võimsamaid ajendeid. Kas Deliila või tema perekond oli iisraellaste käe läbi kannatada saanud? Igasugune tema põhjustesse süüvimine nõuaks uurimist, kas ta mitte ei olnud juba vilistite toetaja. Äkki oli ta nende tahtalune juba suhte alguses ja saanud käsu Simson ära võrgutada?

Isegi kui nende suhe oli tõeline armulugu, jääb siiski tugev kahtlus, et naine üritas mehe üle võimu saavutada või teda proovile panna. Kas see võimas mees armastab teda tõepoolest, või kasutab teda vaid ära? Ta küsis mehelt kolm korda, kus tal see suur jõud on, ja millega tuleks teda siduda, et teda alistada saaks, ja iga kord andis mees talle isesuguse juhtlõnga. Ta sidus mehe kokku tooreste loomakõõlustega, vastsete kõitega ja isegi tema enda palmitsetud juustega. Kõik need katsed kukkusid läbi. Kuidas saab mees teda tõesti armastada, kui ta ei räägi naisele tõtt?

„Kuidas sa võid öelda: Ma armastan sind, kui su süda ei ole minu juures?“ kaebas naine. „Ja sündis, kui ta iga päev teda oma juttudega kitsikusse ajas ja temale peale käis, et ta hing tüdines surmani ja ta avas temale kogu oma südame ning ütles.“

Võimalikud põhjused, miks Deliila Simsoni reetis, on raha, hõimutruudus, kättemaks, võim mehe üle või kahtlus tema siiruses, ning hõbeseeklid on neist vaid kõige ilmsemad. Vilistite raha andis talle võimsa motiivi, kuid ei ole kuigi tõenäoline, et see oli ainus põhjus. Vaid üks on selge: põhjus, miks tal see korda läks, oli tema seksuaalne võim Simsoni üle.

Kui Deliila oli üks esimesi luurajaid, siis kuidas võrrelda teda tema tänapäevase kirjandusliku vaste James Bondiga? Luureteenistused on korduvalt väitnud, et tegelike luurajate töö on sootuks midagi muud, kui filmides näidatakse. James Bondi vägitükid Suurbritannia Salaluureteenistuse (SIS) heaks, mida paremini tuntakse MI6 nime all, on hägustanud piiri tegelikkuse ja väljamõeldise vahel. SISi juhid kinnitavad, et enamik luuretootajaid istub kirjutuslaua taga ega kasuta kunagi

relva ning kohe kindlasti ei ela nad glamuurset elu, võrgutades välismaiseid luurajaid ja rüübates kokteile (olgu need siis segatud või raputatud). Kuigi see vastab suurel määral tõeale, on see mõnes mõttes siiski eksitav. SISI luuretöötajaid, kes vajavad relvaharjutusi, õpetavad väikerelvi kasutama Hampshire'is asuvas Fort Moncktoni õppekeskuses endised eriüksuste allohvitserid, ja see ei ole sugugi üllatav, arvestades, et neil tuleb juhtida oma agente väga keerulistes oludes ohtlikel aladel nagu Liibüa, Süüria, Iraak või Afganistan.

Üks endine SISI kõrge ametnik rääkis:

MI6 töötajad tavaliselt relvi ei kannu, kuid kindlasti on mõningane erinevus näiteks diplomaaditöö kattevarjus töötaval ametnikul, kes tõenäoliselt ei ole relvastatud, ja töötajal, kes on kaasatud erioperatsiooni, millega võivad kaasneda ohud. Üksi sellepärast, et te osalete mingis operatsioonis, ei hakka te tingimata ütlema: „Oh, ma pean ennast kaitsma ja tuki välja otsima.“ Kuid kui on mingigi tõenäosus, et relva vaja läheb, siis on see nõuetekohase loa olemasolul alati käepärast.

Ükskõik, mida ta ülemused öelda võivad, saab James Bond endiselt kasutada relva ja rindejoonel tegutsedes on tal luba tappa. Kõik maailma juhtivad luureteenistused kasutavad erioperatsioonide meeskondi selleks, et korraldada keerulisi operatsioone, mille eesmärk võib olla näiteks luureametnike kaitsmine, suhtlemine inimestega, kelle usaldusväärsuses ei olda kindel, luureagentide või kogutud materjali ja varustuse vaenlase territooriumilt väljatoomine.

Sellegipoolest tegeleb luureametnik isegi sõjapiirkonnas väga harva luuramisega. See on agendi töö. See on ametnike ja agentide peamine erinevus. Erinevalt ametnikest ei kuulu agendid

luureteenistuse töötajate hulka, iga luureametnik värbab neid kindlaks ülesandeks. Nad võidakse värvata sellepärast, et neil on otsene ligipääs vajalikele andmetele, nagu näiteks reetur sihtriigis või -organisatsioonis, või et neil on mingil põhjusel ligipääs piirkonda, kus luureametnik ise tegutseda ei saa, nagu näiteks ärimees, kes müüb nõusid Põhja-Korea taolises riigis, kuhu lääne inimestel on keeruline pääseda. Neil võib olla mõni teabe saamiseks vajalik erioskus, nagu kohalike olude tundmine või keeleoskus või oskus teeselda kohalikku. Need päris spioonid ongi just agendid, ja ainult väga harva luureametnikud ise.

Seega, miks on nad valmis seadma ohtu oma elu ja armastatud inimesed, et koguda luureteavet, sageli riigile, mille suhtes neil puudub loomulik ustavus? Kuidas luureteenistused tavalisi mehi ja naisi nende heaks luurama veenavad? Kuidas nad tagavad, et nende värvatud agendid teevad seda, mida nad tahavad, ja hangivad vajaliku teabe? Kuidas nad saavad olla kindlad, et agent neid ei reeda? Mis teeb luuraja täiuslikuks? Miks luuraja luurab?

Nendele küsimustele puudub lihtne vastus. On ühisnime-tajaid, mis sageli esile tulevad, kuid iga juhtum on isesugune, nagu on isesugune iga inimolevus. Paljud inimesed on valmis luurama raha eest. See on motiividest lihtsaim, kuid isegi raha kõrval peab taustal olema mingi muu põhjus, mis sunnib agenti otsustama, et see raha on võtmist väärt.

Operatsiooni või mingit agenti juhtiv ametnik peab mõistma, miks too oma riiki või ametivendi reedab, teadma päästikuid, mida agendi juhtimiseks kasutada saab, kuid samuti mõistma asju, mis võivad kaasa tuua agendi üle kontrolli kaotamise ja operatsiooni põhja lasta. Kui kaugele võib agenti tagant sundida? Inimene, kes on ühe poole juba reetnud, paneb tõenäoliselt pahaks, kui tal palutakse teha midagi, mis on vastuolus teda reetma ajendanud algse motiiviga. Need motiivid võivad

samuti ajaga muutuda ja tuua kaasa uusi muresid. Selles eksimine tähendab operatsiooni nurjumist, sageli koguni katastroofilisi tagajärgi.

„Jätkava agendi motivatsioon on või peaks olema teda juhtiva töötaja pideva uurimise all,“ ütles üks endine CIA ametnik. „Kui agenti juhtiv ametnik ei tea, mis tolle tegutsema paneb, ei tea ta, kui kaugele see mees – olgu vabast tahtest või surve all – minna võib, milliseid riske ta on valmis võtma, millises punktis ta murdub, räägib oma tegevusest teisele luureteenistusele või lõpetab lihtsalt andmete edastamise.“

Teades, mis agenti motiveerib, saab agenti juhtiv ametnik tema üle märksa suurema võimu, ja kui tal veel õnnestub agendiga piisavalt lähedaseks saades luua temaga usalduslik suhe, mis peab olema inimeste vahel, kelle saatus või isegi elu on vastastikku sõltuvuses, võib motivatsiooni kasutada selleks, et oma mõjuvõimu tema üle veelgi suurendada.

„Agendi motivatsiooni saab muuta, olgu asjaolude või temast huvitatud ja kannatliku juhtivametniku pingutuste kaudu,“ ütles endine CIA ametnik. „Mõningaid vähem soovitavaid motiive – rahanälga, viha, seiklushimu, hirmu – saab ümber suunata ja leevendada hoolika veenmisprogrammiga, millega tuuakse esile millised tahes agendil olevad õilsamad eesmärgid.“

Enamikus luureteenistustes uurivad seda teemat terved luureametnike ja psühholoogide meeskonnad. CIA-l on käitumistegevuse haru, mille ülesanne on uurida agentide motivatsiooni ja anda vajaduse korral psühholoogilisi hinnanguid, kuigi isegi selliste uuringute tarvis agentidelt andmete küsimine võib nad liiga kaugele viia. FBI kasutab agendi motiivide jaoks akronüümi. MICE tähendab raha (*money*), ideoloogiat, häbistamisähvardust (*compromise*) või egot, kuid see on väga tugevasti lihtsustatud lähenemine. Agendid teevad asju neilsamadel põhjustel, kui ükskõik milline inimene midagi teeb – ükskõik mida.